

О ПРИНЦИПУ И НАСТАСИЈЕВИЋУ ПЈЕСМА МИЛОВАНА ВИТЕЗОВИЋА У ЈЕЗИЧКО-СТИЛСКОЈ АНАЛИЗИ

Апстракт: У раду¹ се лингвостилистичком методом интегралног (језичко-књижевног) типа врши потпуна тематска, наратолошка и кохезивно-кохеренцијска анализа пјесме «Матуранти» Милована Витезовића. Будући да је пјесма посвећена «школском дружењу» Момчила Настасијевића и Гаврила Принципа, у раду се дају чињенични подаци о њиховом познанству, и показује на који су начин они транспоновани у поетску истину Витезовићеве пјесме.

Кључне ријечи: Гаврило Принцип, Момчило Настасијевић, Тихомир Ђорђевић, Милован Витезовић, лингвостилистика, поетска истина, наративна поезија

Тек успутно ће се, прије свега као занимљивост, у литератури поменути познанство Гаврила Принципа и Момчила Настасијевића. Тако Н. Петковић каже да је «податак да је [Момчило Настасијевић] лично познавао Гаврила Принципа свакако занимљив. Давао му је, наиме, у Београду подучење из математике, а Принцип је подучавао млађу сестру Даринку из немачког језика» (Петковић 1991:629). Тај податак о међусобним подучавањима наводи и С. Ракитић, уз закључак да је «то све што се зна о овом дружењу. Сам Настасијевић није о Принципу, нажалост, оставио неко сведочанство, било какав писани траг, или је пак породица све уништила у време Великог рата, из страха од аустроугарских окупационих власти. Прерана Момчилова смрт учинила је да о сусрету и дружењу две изузетне личности не остане никакав писани документ» (Ракитић 2007:164-165). А између Принципа и Настасијевића много је сличности. На неке од њих скреће пажњу Л. Блашковић, констатујући да су «исте [1894] године били рођени, у многочланим породицама, Гаврило, од оца поштара, приручног Меркура, Момчило, од оца неимара, пореклом с Охрида, где се још, у глуво доба, могу срести виле. Принцип се пријављује у српску војску, намеран да учествује у Балканском рату, али на регрутацији буде одбијен. Именован по јуначном ујаку Марка

* mkovacevic@gmail.com

¹ Рад је урађен у оквиру пројекта *Језичке и стилске карактеристике текстова о Великом рату*, који финансира Министарство науке Републике Српске

Краљевића, Момчило, кад дође време, буде оглашен привремено неспособним за служење, због слабе телесне конструкције. Гаврило пише једну једину, предсмртну песму, очајан, у казамату, као свој лирски тестамент, наводно је урезајући, окрвављеним ноктима, у лим чиније» (Блашковић 2014: 3). Та предсмртна Принципова пјесма «Умирање», чија се комплетна језичко-стиљска анализа даје у Ковачевић (2015: 89-96), није једино што Принципа пјеснички доводи у везу с Настасијевићем. Ту је и Гаврилова младалачка жеља да буде пјесник, на коју подсећа В. Дедијер тврдњом да «Принцип није имао много талента за поезију а тежио је да постане песник. Колико је познато, само се двапут усудио да својим пријатељима покаже неке своје стихове. Једном је то учинио пред Драгутином Мрасом. Дрхтећи као дете, читао је своје стихове о ружама које цветају на дну мора за вољену девојку. Мрасово мишљење било је неповољно. Други пут је Принцип покушао да понуди песме Иви Андрићу. Говорио му је о неким својим стиховима и Андрић му је рекао да их донесе. Принцип је обећао, али их није донео. кад га је Иво Андрић питао зашто их не доноси, Принцип је одговорио да их је уништио» (Дедијер 1966: 315).

Поезија није, међутим, оно што Принципа и Настасијевића највише повезује. Њих највише повезује Београд и Прва мушка гимназија, у коју и један и други, какве ли коинциденције, долазе 1912. године. Након учешћа у ђачким демонстрацијама у Сарајеву Принцип почетком 1912. бива искључен из гимназије, па у намјери да настави гимназијско школовање у мају 1912. године долази у Београд, гдје у Првој мушкој гимназији уписује пети разред. Момчило Настасијевић је пак «шест разреда гимназије, од 1905. до 1911, похађао у Чачку. Седми разред уписује у Крагујевцу септембра 1911, али већ почетком идуће године прелази у Београд. У Првој мушкој гимназији завршио је седми и осми разред, и са одличним успехом из готово свих предмета (као врло добар оцењен из математике и немачког језика) положио испит зрелости 1913» (Петковић 1991:629). Принцип, међутим, године 1913. није положио у Првој мушкој гимназији испит зрелости, него тек шести разред. Наиме, «из сведочанства Прве мушке гимназије издатог 21. августа 1913. године види се да је 6. разред завршио са врло добрим успехом. Ово је уједно био и крај Принциповог школовања, јер су у међувремену настали историјски догађаји у којима је он постао један од главних актера» (Димитријевић 2013).

Управо о том «школском дружењу» Принципа и Настасијевића у Првој мушкој гимназији 1913. године пјесму «Матуранти» написао је Милован Витезовић, један од најпознатијих савремених српских литерата – и романијер, и афористичар и пјесник. Витезовић овом пјесмом отргава од заборава, пјеснички овјековјечује тај занимљив податак не само о «познанству» него и о «јединствености» двојице знаменитих личности српске историје.

У пјесми је све подређено поетској истини – историјске чињенице прилагођене су поетским (о односу историјске и поетске истине в. исцрпно Квас 2011). Тако Витезовић Принципа и Настасијевића ставља као матуранте у исту клупу («исту скамију») Прве мушке гимназије 1913. године, иако те године, како смо видјели, Принцип завршава пети и шести, а Настасијевић седми и осми разред гимназије. За Витезовића је, међутим, битнија чињеница да те године оба завршавају с гимназијским школовањем: Настасијевић завршава гимназијску матуру, а Принцип «матуру живота», за коју му «свједочанство» даје видовдански Сарајевски атентат. Као Настасијевићевог и Принциповог гимназијског професора, не случајно, и опет према начелима поетске истине, у пјесму Витезовић уводи Тихомира Р. Ђорђевића. Ријеч је о гимназијском, касније универзитетском професору и академику. «У својим радовима Тихомир Р. Ђорђевић је превасходно проучавао народни живот и обичаје српскога народа», а бавио се «различитим научним областима, оставивши у свакој дубок, јасан траг. Он је једновремено и етнолог и фолклориста и социолог и културни историчар» (Љубинковић 1984:275). Управо ће га чињеница да је највећи зналац «српског народног живота и обичаја српскога народа» препоручити Витезовићу да га у пјесми представи као Настасијевићевог и Принциповог професора, иако он те 1913. није био професор Прве мушке гимназије, него доцент Београдског универзитета. Али, ако није 1913, био је професор Прве мушке гимназије 1905. године. Тихомир Р. Ђорђевић, наиме, «године 1905. прелази у Београд и постаје професор у Првој мушкој гимназији. За доцента Београдског универзитета изабран је 1906. године» (Љубинковић 1984: 276).

Милован Витезовић је тако Принципа и Настасијевића као матуранте и Тихомира Ђорђевића као њиховог професора, држећи се начела не историјске него поетске истине, смјестио у исти разред и годину 1913, у пјесми «Матуранти»², коју овдје доносимо у цјелини:

У Првој мушкој гимназији
у пролеће 1913. године
у истој скамији
Заједно седе матуранти
Момчило Настасијевић и Гаврило Принцип
Имате дара за писање
каже им професор
Тихомир Р. Ђорђевић

² Библиографски податак о пјесми даје се у *Извору* на крају рада.

Умете да осетите душу Српског народа

Ја ћу писати поезију

Ја ћу писати историју

кажу истовремено и самоуверено

Разред се лукаво смијуљи

Свима је српска неверица на лицу.

Пјесма има четири строфе, с тим што је прва строфа шестостишна (секстина), друга петостишна (квинта), а трећа и четврта четворостишне (катрени). Изузимајући трећу строфу, пјесма је писана слободним стихом, неримована је. Уз то је цијела неизометрична јер ни једну строфу не чине стихови исте врсте. Пјесма је ослобођена интерпункцијских знакова, али готово да их имплицитно подразумева, јер почеци стихова нису правописно уједначени, тако да, с два изузетка, почеци стихова великим и малим словом одражавају правописна правила. Структурно-тематски пјесма «Матуранти» прави је репрезентант наративне поезије. А наративност пјесме готово да је самоочигледна кад се на њу примијене критеријуми комбиновања типова говора. Прва и завршна строфа дате су у ауторском говору, а унутрашње двије – друга и трећа – у управном, и то у уведеном слободном управном говору.

Синтаксички посматрано, прву строфу чини једна монопредикатска проста проширена реченица раздвојена у шест стихова, с предикатом «сједе» у трећем стиху, с тим што се у прва три стиха анафорски нижу три хомопредлошке прилошке одредбе, а пети и шети стих представљају субјекте, којим се именују ликови који су тема пјесме. Синтаксички строфу одликује не граматички него стилистички ред компонената, јер су координирани граматички субјекти смјештени у стилистички јаку финалну позицију, иза предиката, на крај реченице, односно строфе. И то не толико због њиховог комуникативног фокусирања, колико због својеврсног анадиплозичког структурно-семантичког уланчавања краје прве са почетком и структуром цијеле друге строфе.

Прва строфа, дакле, почиње трима прилошким одредбама с предлогом у, двјема оквирним локативним и једном уоквиреном акузативном. Предлог у има анафоричку, и то и кохезивну и кохеренцијску, улогу у структурисању прве строфе. На то непосредно упућује прилог «Заједно», којим почиње четврти стих и који је, насупрот у пјесму имплицитно присутним правописним правилима, писан великим словом, и то управо из кохеренцијских структурно поетских разлога. Тај прилог као да лексичким значењем «јединства», «заједништа» истовремено врши и анафорску и катафорску структурну улогу, указујући на *јединство мјеста* (у Првој

мушкој гимназији, у истој скамији) и *јединство времена* (у пролеће 1913.), обједињујући их с *јединством ликова* (Момчило Настасијевић и Гаврило Принцип) и *јединством радње* «седе». Једини глагол у првој строфи, глагол «седе», употребљен је у наративном презенту, са жељом да се дата ситуација читаоцу предочи као актуелна, као ситуација која се догађа управо пред њим, предочена тако да је и сам читалац може замислити као реално-актуелну. Прва строфа на тај начин има статус уводно дескриптивне строфе – њом се представљени «ликови» у конкретизованој мјесно-временски детерминисаној ситуацији.

У другој строфи ликови пјесме се комплетирају – пјесник уз «матуранте» уводи и њиховог професора Тихомира Р. Ђорђевића. Цијела друга строфа представља стиховно структурисан дискурс управног професоровог говора. Професор се, наиме, обраћа двојници матураната – износећи њихове двије готово каузално повезане особине: – «имате дара за писање» и «умете да осетите душу Српског народа». Кад је структурисан према граматичко-правописни правилама, управни говор има три нужне компоненте: а) ауторску дидаскалију (конференсу), б) говор лика као пренесени «неауторов» говор, в) маркираност наводницима или цртом пренесеног говора лика. Будући да је Витезовићева пјесма ослобођена интерпункцијских знакова, јасно је да у професоровом управном говору изостају наводници. А «уколико се у моделу управног говора укину само ортографски маркери говора лика (наводници или црта), а остану и ауторска дидаскалија и говор лика, добија се *уведени слободни управни говор*. И у овом као и у моделу правог управног говора ауторска дидаскалија (конференса) у односу на говор лика може заузимати једну од три позиције: антепозицију, постпозицију или интерпозицију (Ковачевић 2012: 19-20). И управо друга строфа Витезовићеве пјесме оваплоћује *уведени слободни управни говор*.³ Строфа садржи четири глагола, три у управном говору (*имате, умете, осетите*) и један у ауторској дидаскалији (*каже*), сва четири у презенту, с тим да презенти мимо дидаскалије показују да је у првом плану функција усмјерена на саговорнике, конативна функција језика⁴. Професор се обраћа двојници матураната хвалећи њихове способности «писања» и «осећања српске душе». Глаголи су стављени на почетак двају исказа што чине управни говор – на почетак првога и четвртога стиха, тако да уоквирују ауторску дидаскалију, потребну прије свега да се именује говорник – Тихомир Р. Ђорђевић. Глагол «имате», којим започиње строфа, има и текстуално кохезивну улогу, јер на семантички деиктичан конативни начин упућују на саговорнике именоване на крају прве строфе. Прва и друга строфа тако су семантички повезане конативно

³ Чија би граматичко-правописно потпуна верзија била: «Имате дара за писање», /каже им професор/ Тихомир Р. Ђорђевић. /«Умете да осетите душу Српског народа».

⁴ О конативној функцији језика в. Јакобсон (1966:292).

употријебљеним презентом на почетку друге строфе, што нужно имплицира саговорнике представљене на крају прве строфе. Тако завршетак прве и почетак друге строфе стоје у својеврсном анадиплозичком семантичком односу. За кохеренцијски развој пјесме – три су компоненте из ове строфе врло битне: а) Тихомир Р. Ђорђевић због својих специфичних научних компетенција, б) синтагма «дар за писање» и в) синтагма «душа српског народа». Тихомиру Р. Ђорђевићу дата је улога професора зато што се између свих српских научника највише бавио «народним животом Срба», зато што је аутор вишетомене монографије *Наш народни живот* (1984), дакле човјек који најбоље познаје «душу српског народа». Управо због тога је други исказ у изјави професоровој – *Умете да осетите душу/ Српскога народа* – чворишно «ирадијационо» семантичко мјесто цијеле пјесме. Други пут у цијелој пјесми изневјерен је правописни принцип – придјев *српски* због свог значаја писан је великим а не, како то правопис налаже, малим словом – јер фокус исказа управо је на «Српској души». А под «душом Српског народа» пјесник очито подразумејева његову, како би Настасијевић рекао, «матерњу мелодију», која се нужно реализује у језику, односно *поезији* као највишем изразу језика, и *историји* као свједочанству постојања и трајања једнога народа.

Трећа строфа као да је сва својеврсна потврда професорове оцјене, потврда коју дају сами прозвани матуранти: Настасијевић и Принцип. И трећа као и друга строфа представља стиховно уобличени слободни управни говор, с тим да су искази управног говора смјештени у прва два стиха, док трећи и четврти стих чине структуру ауторске дидаскалије. Ова је строфа са претходном повезана низом интертекстуалних кохезивних и кохеренцијских веза, али се по неколике најбитније како граматичке тако и структурно-поетске карактеристике разликује не само од претходне него и од преостале све три строфе пјесме.

Са претходном строфом ова строфа дијели, како смо већ рекли, исту наративну карактеристику – представља поетски обликовану структуру уведеног слободног управног говора. Са претходном строфом дијели и архисемску компоненту «писања», само што та компонента у овој строфи није изражена глаголском именицом него двапут поновљеним глаголом «писати», тако да се у директну кохезивно-кохеренцијску везу – управо преко лексеме «писати/писање» – доводе први стих друге строфе и први и други стих треће строфе. Као да почетни стихови треће строфе експлицирају садржај «дара за писање» из друге строфе, али и – што је без сумње битније – «поезију» и «историју» као суштински садржај «душе Српског народа». Тако су друга и трећа строфа различитим кохезивно-кохеренцијским везама вишеструко «увезане» како на структурном тако и на семантичком плану.

Међутим, посматрана у оквиру пјесме као цјелине, трећа строфа има низ самосвојних карактеристика, што јој даје статус «смисаоног» кључа цијеле пјесме. Као да је цијела пјесма подређена управо тој строфи и на структурном и на значењском плану. Ова, трећа, строфа једина је у којој у управном говору глаголи нису у презенту, него у футуру првом (*ћу писати*). Ово је једина римована строфа, римована парном римом *aabb* (поезију – историју; истовремено – самоуверено), и уз то једина строфа с «двогласним» као «једногласним» оглашавањем лик(ов)а. Наиме, на основу садржаја само ове строфе не може се закључити коме од двојица матураната припада које «ја», односно коме припада који од двају исказа наведеним у првим двама стиховима треће строфе (*Ја ћу писати поезију / Ја ћу писати историју*), јер се то ни у дидаскалији не разрјешава, пошто се наводи да су то они рекли «истовремено». Једнозначно «дешифровање» долази из читаочевог знања каснијег, постгимназијског времена, тако да савременом читаоцу текстуална дилема и није дилема – он одлично зна ко ће «писати поезију» а ко «писати историју». У рецепцији пјесме тако је укључена читалачка, а не текстуална семантичка перспектива. Пишчеву свјесно текстуално (с)творену бисемичност коме припада који исказ разрјешава знање садашњег читаоца, за кога је пјесма и написана, разрјешава читаочево знање из будућности, због садашњег знања о «прошлој будућности» самих матураната. Тако је у пјесми граматички обиљежена будућност (*ћу писати поезију/историју*) за актуелног читаоца прошлост. Граматичка будућност у читалачкој је перспективи прагматичка прошлост, што је пјесник при структурно-семантичком уобличењу пјесме свакако имао у виду. У перцепцији пјесме пјесник је очито планирао да укрштањем граматичког и прагматичког времена, времена говора матураната и времена читалачке перцепције њихових исказа оствари хармонија «временског противурјечја», и то тако што савремени читалац граматичку будућност «чита» као прагматичку прошлост. То укрштање граматичког и прагматичког времена свој пандан налази у низу других структурно-семантичких «супротица» у овој строфи. А основ начела супротности огледа се у «дисхармонији хармоније», тј. смисаоне неподударности структурно подударних јединица. Наиме, први и други стих уобличени су према принципу синтаксичког паралелизма, они имају изоморфну синтаксичку структуру: почињу истим субјектом «ја», слиједи исти предикат «ћу писати», а неподударна је само семантички – иначе по форми и функцији подударна – именица с краја стиха: «поезију»/«историју». Структурна истост стихова, подржана «блискозвучношћу» лексички неподударних објеката – као да намеће и перцепцију комуникативне истости, што ће рећи структуром сугерисани «неразликровни» начин схватања смисла датих стихова. Наиме, као да се семантички принцип по коме стих «ја ћу писати поезију» недвосмислено значи «ја ћу бити пјесник» – преноси и на стих «ја ћу писати историју» намећући му значење «ја ћу бити историчар». Јер структурна подударност

као да намеће и интерпретативну семантичку подударност. Та подударност, међутим, изостаје због тога што дати стихови не репрезентују исте функције језика. У првом је стиху у исказу језик употријебљен као «првостепени моделативни систем», као систем са комуникативном као примарном функцијом. Тако се смисао исказа «ја ћу писати поезију» интерпретира тако да се свака лексема прихвата у свом основном (непренесеном) значењу, исто као, на примјер, и исказа: «ја ћу писати законе», «ја ћу писати графите», «ја ћу писати романе», «ја ћу писати научне радове» и сл. Тумачен у «кључу» комуникативног језика и стих «ја ћу писати историју» морао би имати значење «ја ћу писати књигу/учбеник историје», тј. «ја ћу бити историчар». А он, јасно је, такво значење нема. А нема зато што овај стих није структурисан по правилима језика као «првостепеног моделативног система», тј. по правилима комуникативног језика, него је структурисан по правилима језика као «другостепеног моделативног система»⁵, тј. по правилима поетског језика. У суоднос су тако стављена два синтаксички изоморфна стиха, од којих је први структурисан по правилима комуникативног језика, што значи са примарним значењима и реченице и њених лексичких конституената, док је други стих структурисан по правилима поетског језика, тако да и није могуће његово «буквално» читање, него се он мора читати као фигуративан, као стих у чијем се семантичком «дешифровању» морају примијенити правила језика као «другостепеног моделативног система». Тако Принцип неће «писати историју», него ће «историја писати о њему», он неће бити «писац историје», него «стваралац историје», њен творац. Из тога је јасно да глагол «писати» није употријебљен у свом основном него у пренесеном, метафоричком значењу, што цијелом стиху (конструкцији) даје метафоричко-метонимијско значење. Наиме, глагол «писати» може се сматрати фигуративним супституентом глагола «творити/стварати», тако да «писати историју» заправо значи «стварати/творити историју». Али «писати историју» може се сматрати и узрочно-последичном метонимијом, јер «творити/стварати историју» у коначном резултату значи «писати друкчију/нову историју». На тај начин значење стиха «ја ћу писати историју» уједињује неколика међусобно сагласна уланчана смисла: «ја ћу направити значајан историјски догађај, који ће промијенити историју, па га самим тим историја неће моћи заобићи него ће (историјска литература) о њему нужно писати». Тако се показује да синтаксички паралелизам не прати и смисаони паралелизам првих двају стихова треће строфе, који и представљају семантичку доминанту цијеле пјесме. А та доминанта је тим истакнутија што се хетеросемантичност стихове остварује упркос њиховој синтаксичкој изоморфичности. Структурно исто на семантичком плану потцртава разлику – тако је у основи датих стихова својеврсни контраст структуре и семантике двају исказа.

⁵ О језику као првостепеном и другостепеном моделативном систему в. Лотман (1991:541-553).

Уз то тек са освјетљењем смисла наведених стихова конкретизује се и значење посљедња два стиха друге строфе, односно експлицира садржај «душе Српског народа», чије осјећање Тихомир Р. Ђорђевић приписује и Настасијевићу и Принципу. Потврда садржаја «душе Српског народа» позната је, међутим, тек савременом читаоцу – јер су њему реализације «самоуверених», футуrom исказаних, тврдњи матураната – познате. А постгимназијски животни пут Настасијевићев и Принципов показаће да су њихова дјела потврдила суштину душе српскога народа. Ту «душу» поетски најексплицитније Настасијевић потврђује својом теоријом «матерње мелодије језика». У самој Настасијевићевој дефиницији матерње мелодије темељни појам је управо «душа». Тако Настасијевић каже: «Матерњом мелодијом називам ону звучну линију која, долазећи из најдубљих слојева *духа*, везује појмове у тајанствену целину живог израза» (Настасијевић 1991:40). «Матерња мелодија» заправо значи враћање језичкој и духовној прошлости, прошлости са живим, мелодичним, исконским ријечима националног духа, ријечима што чувају архајску свјежину и дубину језика, чији смо смисао већ заборавили. Поезија је тако основна област «матерње мелодије језика».

Али «матерња мелодија» као одраз националног духа нужно има и своју комплементарну компоненту, што припада српској историји и српској народној традицији. Српска народна традиција, по ријечима Јована Цвијића, «највише цени три личности своје прошлости: Св. Саву, Цара Лазара и Милоша Обилића. Они су представници најбољих народних тежњи и оних особина које народ највише цени. Они су духовна и морална страна српског народног живота и његова правна основа. Те особине се на првом месту могу обележити као дубока и чиста етика, тежња за истином, за духовним и 'небеским царством', и за правдом, за потпуном, 'божјом правдом' и велика способност пожртвовања, без граница, до уништења своје личности» (Пишев 2013: 225). У тој традицији доминира култ жртве, што се огледа «у спремности на ЖРТВУ, у ономе лазаревском 'умримо да свагда живи будемо', у ономе да је царство земаљско пролазно, а Царство Небеско вечно, у ономе да се не размишља против какве силе се иде, него каква се светиња брани, у најдубљој смелости да се искорачи из себе ка Вечном» (Димитријевић 2013). Принципов Сарајевски атентат најбоља је потврда култа жртве као иманентне компоненте «душе српског народа». Та компонента указује на «нераскидиву спону Обилићевог и Принциповог подвига, који су имали врло сродан повод и крупан историјски значај. Они већ одавно нису само незаборавни догађаји, већ и темељи у нашем народном предању, које сеже и у митске просторе. У нашој подсвијести се и природно спајају та два српска Видовдана и истовремено се назире еписки профили Обилића и Принципа» (Максимовић 2014: 43). У поетском дјелу Настасијевићевом и историјском чину Принциповом тако је оживотворен суштински дио «духа српскога народа».

Последња, четврта строфа пјесме у директној је кохеренцијској вези како са првом тако и претходећом јој трећом строфом. Са првом строфом она успоставља језичко-наратолошке, а са трећом смисаоно-семантичке везе. Завршну строфу с првом прије свега повезује еквивалентан тип говора – у њој нема управног говора, него само ауторски. Строфу чине четири стиха, тако да је по тој особини подударна с трећом строфом. Структура стихова у трећој и четвртој строфи потпуно се разилазе. У трећој прва два стиха представљају управни говор, а трећи и четврти чине структуру ауторске даскалију. У последњој строфи, међутим, у стихове се раздвајају субјекатски и предикатски дио реченице, с тим што субјекатски долази у непарним а предикатски дио чини парне стихове.

Основна кохезивно-кохеренцијска јединица што директно успоставља везу како с првим тако и са трећим стихом јесте прва лексема посљедње строфе, а то је лексема «разред». Та лексема у пјесми реализује три своја значења: а) фазу школовања, б) учионицу у школи, и в) ученике исте фазе школовања у истој учионици.

Као дио семантичког поља «школских термина» из прве строфе – а тамо су заступљени – *гимназија*, *скамија* (школска клупа) и имплицитно *завршни разред* као семантичка компонента лексеме *матуранти*, именица «разред» међу наведеним локационим школским терминима заузима мјесто између првог и трећег стиха – између гимназије и скамије, јер је разред дио гимназије, дио школе, а скамија (школска клупа) дио разреда, тако да је «разред» средњи везивни врсни појам између гимназије као родног и скамије као конкретног (денотативног) појма. Као да та недостајућа карика, реализована у почетном стиху завршне строфе, сад упућује на своје подразумијевајуће мјесто у структури прве строфе, постајући тако директни кохезивни елемент тих двију строфа. А посебно још и преко семантичке компоненте «завршни разред» коју као иманентну садржи семантема «матуранти», јер се управо у метонимијском значењу «ученици завршног разреда» као примарном лексема «разред» појављује на почетку посљедње строфе. То метонимијско значење не доводи дату лексему у везу само с првом строфом и лексемом «матуранти» него и са претходећом трећом строфом и у њој оствареним метонимијским фигуративним принципом у синтагми «писати историју». Тако и сам метонимијски фигуративни принцип преношења значења добија кохеренцијску везивну улогу у пјесми као цјелини, јер обједињава прву, трећу и четврту строфу – доводећи у везу «матуранте», «писање историје» и «разред».

Лексема «разред» у завршној строфи нема само метонимијско значење «ученици у разреду» него има и фигуративно значење синегдохе типа *pars pro toto*. Као да то значење сугеришу предикати који «разред» као

субјекат у посљедњој строфи детерминишу. А «разред се /лукаво смијуљи» и «Свима [у разреду] је / српска неверица на лицу». Врло је интересно како је и на којим мјестима дијелове предиката пјесник раздвојио у посебне стихове: у један стих смјештен је субјекат и енклитички дио предиката (*се* и *је*), а у други морфолошки пунозначни глагол (*смијуљи*) или пак предикатив као комплемент копулативном глаголу (*српска неверица на лицу*). Управо такво «ломљење» предиката условљено је комуникативно стилском улогом краја стиха као реторичком паузом, тако да су тиме посебно истакнути неенклитички дијелови предиката – глагол «смијуљи» и синтагматски предикатив «српска неверица на лицу». А и смијуљење и невјерица значе неку врсту на различит начин исказане сумње у остварљивост Настасијевићеве и Принципове изјаве као потврда израза «духа српскога народа». Као да и овдје пјесник заступа позицију савременог читаоца, и алузивно упућује на његово знање о томе какав су однос (поједини) представници српске «културне», «историјске» и «политичке» интелигенције исказивали према Настасијевићевом књижевном дјелу и Принциповом историјском чину.

Познато је, наиме, да су српска позоришта одбијала Настасијевићеве драме, да су критичари у најугицајнијим српским листовима («Правди» и «Политици») давали негативне оцјене о у позоришту извођеним драмским Настасијевићевим текстовима, да је Српска књижевна задруга одбила рукопис *Хронике моје вароши*, тако да је та књига остала «необјављена за пишчева живота» (податке о свему томе даје Петковић 1991:638-639). Посебно оштру критику, и то Настасијевићевог језика, дао је тадашњи српски најавторитативнији лингвиста Александар Белић, сматрајући да је Настасијевићев језик у «Уводу у збирку *Хроника моје вароши*» заправо «свесно кварење језика» српскога, или друкчије речено «насиље над језиком» (в. о томе исцрпно у Ковачевић 2000:139-143).

Ни Принципово дјело није прошло без сумњичења и негирања чак и од појединаца српскога народа. За потврду овдје наводимо само аргументоване констатације В. Максимовића да «у предугом низу већ стогодишњих смицалица, обмана, сујета, комплекса, лажи и других непочинстава, које су испољавали састављачи текстова о Гаврилу Принципу, нису изостали ни неки књижевници», да смо «данас свједоци неприродне и немиле појаве» да се «у табору српских непријатеља [...] Гаврило Принцип идентификује са савременим свјетским, претежно исламским фанатизованим терористима», и да – што је најгоре – Принципа морамо да «штитимо од нападних сумњичења и поремећених тврдњи и неких српских надобудних политичара. Они Принципов часни чин мјере аршинима потпуно неприкладним нашем националном духу» (Максимовић 2014: 40, 43, 44).

Извор

Милован Витезовић, «Матуранти», *Жрнов*, часопис за културу, науку и уметност, год. I, број 1, лето, 2014, стр. 3.

Литература

Блашковић 2014: Ласло Блашковић, «Настасијевићев Принцип», *Политика*, 12. 4. 2014, Културни додатак, стр. 3.

Дедијер 1966: Владимир Дедијер, *Сарајево 1914*, Београд: Просвета, 1966.

Димитријевић 2013: Владимир Димитријевић, *Gavrilo Princip i mladobosanci: ko hoće da živi, nek mre (na ponos i sećanje)*, <http://udicazasrce.wordpress.com/2013/04/20/gavrilo-princip-i-mladobosanci-ko-hoce-da-zivi-nek-mre-na-ponos-i-secanje/comment-page-1/> (приступ: 25. 12. 2013)

Ђорђевић 1984: Тихомир Ђорђевић, *Наш народни живот*, 1-4, Београд: Просвета, 1984.

Јакобсон 1966: Roman Jakobson, *Lingvistika i poetika*, Београд: Nolit, 1966.

Квас 2011: Kornelije Kvas, *Istina i poetika*, Novi Sad: Akademska knjiga, 2011.

Ковачевић 2000: Милош Ковачевић, «Белићев погледи на стилистику», *Српски језик*, V/1-2, Београд, 2000, стр. 127-143.

Ковачевић 2012: Милош Ковачевић, «О граматичко-стилистичком терминосистему туђег говора», *Српски језик*, XVII, Београд, 2012, 13-38.

Ковачевић 2015: Милош Ковачевић, «Лингвостилистичка анализа једине Принципове пјесме», у: *Наука и слобода*, зборник радова, уредник Милош Ковачевић, Источно Сарајево: Филозофски факултет, 2015, 89-96.

Лотман 1991: Jurij Mihailovič Lotman, «Teze ka problemu 'Umetnost u nizu modelativnih sistema'», у: *Teorijska misao o književnosti*, priredio Petar Milosavljević, Novi Sad: Svetovi, 541-553.

Љубинковић 1984: Ненад Љубинковић, «Живот и дело Тихомира Р. Ђорђевића», у: Тихомир Ђорђевић, *Наш народни живот*, књ. 4, Београд: Просвета, 1984, 275-290.

Максимовић 2014: Војислав Максимовић, «Покољење за пјесму створено», у: *Споменица Младе Босне: 1914-2014*, књига I, приређивач Војислав Максимовић, Пале: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета; Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства, 2014, 7-45.

- Настасијевић 1991: Момчило Настасијевић, *Есеји, белешке, мисли*, приредио Новица Петковић, Горњи Милановац: Дечје новине; Београд: Српска књижевна задруга, 1991.
- Петковић 1991: Новица Петковић, «Биографија Момчила Настасијевића», у: Момчило Настасијевић, *Есеји, белешке, мисли*, приредио Новица Петковић, Горњи Милановац: Дечје новине, Београд: Српска књижевна задруга, 1991, 627-642.
- Пишев 2013: Marko Pišev, *Politička etnografija i srpska intelektualna elita u vreme stvaranja Jugoslavije 1914-1919: Slučaj Jovana Cvijića*, Beograd: Filozofski fakultet, 2013.
- Ракитић 2007: Слободан Ракитић, «Белешка о Момчилу Настасијевићу», у: Момчило Настасијевић, *Песме*, Београд: СКЗ, 2007, 163-171.

Miloš M. Kovačević

LINGUOSTYLISTIC ANALYSIS OF MILOVAN VITEZOVIĆ'S POEM ABOUT GAVRILO PRINCIP AND MOMČILO NASTASIJEVIĆ

Summary

The author in this paper uses an integral linguostylistic method to thematically, naratologically, and cohesive-coherently analyze Milovan Vitezović's poem *Maturanti*. The analysis is first and foremost textual-stylistic, implying excerpting linguostylistic features of both the poem in whole and its four stanzas with linguostylistic status of the thematically most relevant verses. The poem being narrative, what has been analysed is the way of combining types of direct speech, and the function of finite verb forms (first and foremost narrative present and will-future), and semantical disharmony of structurally isomorphic verses. What has been shown is that the value of the semantical and the pragmatical structure of the poem is conditioned by a successful matching of speech position of the characters and receptive position of readers.

The poem being dedicated to Momčilo Nastasijević and Gavriilo Princip's school days, the paper among other facts also brings the facts about their friendship, and the way they are conveyed in Milovan Vitezović's poetic truth.